

3. Council of Europe. Digital citizenship education handbook. Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2022. 132 p.

4. Gutiérrez, L. Artificial Intelligence in Language Education: Navigating the Potential and Challenges of Chatbots and NLP. *Research Studies in English Language Teaching and Learning*. 2023. 1(3). 180-191.

5. Kwiatkowska K., Zsigmond T., Zakrzewska M. AI-based tools' impact on university education. *Scientific Papers of Silesian University of Technology*. 2025. №218. P. 399-409.

**Ірина Волкова,**  
кандидат філологічних наук, доцент,  
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»  
Харківської обласної ради  
**Ольга Масло,**  
кандидат філологічних наук, доцент,  
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»  
Харківської обласної ради

## ДО ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКО-ПОЛЬСЬКОГО БІЛІНГВІЗМУ (НА МАТЕРІАЛАХ ЛІТЕРАТУРНИХ ДЖЕРЕЛ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XIX СТОЛІТТЯ)

Мовна ситуація Правобережжя Дніпра на початку – середині XIX ст. позначилася тим, що в повсякденних ситуаціях спілкування конкурують в основному польська та українська мови.

Подибуємо дещо неоднозначні свідчення про використання української мови, що було основним засобом спілкування в нижчій та частково середній соціальній страті, представниками вищих станів. Для тісно пов'язаної з Правобережжям місцевої (польської та полонізованої) шляхти розмаїття навколишнього культурно-мовного ландшафту явно не було чимось незвичайним. Народна українська мова не розглядалася місцевими поляками як щось стороннє. Про використання польської та української мов у повсякденній комунікації представниками обох етнічних груп збереглися численні спогади сучасників. Дослідженням цього питання займалися Г.Грабович [1], С. Маковські [2], О.Остапчук [3] та ін.

Звісно, можна припустити, що у своїй виникали й різноманітні змішані

форми промови. Уявлення про близькість, спорідненість української та польської мов, що домінували в мовній свідомості, нерідко вели до сприйняття української як польського діалекту. Водночас саме завдяки полякам – вихідцям із Правобережжя відбувається поступова комунікативна емансипація української мови у цьому регіоні. З'ясувати питання українсько-польського білінгвізму другої половини XIX століття, виділивши його моделі, є метою нашої розвідки.

Зазначимо, що для аналізу використовуються передусім тексти українською мовою: це відповідно до зборів віршів Т. Падурри, у тому числі збірки “Ukrainky”, “Dumky” [4], а також збірка стилізованих під народні віршовані казки С. Осташевського “Pię kory kazok... dla wesołego mira” (Wilno, 1850) [5], перевидана в 1970-е гг. кирилицею [6].

У 1831 р. під час повстання засвідчено перші спроби запровадження української народної мови принаймні у публічний простір у формі рукописних (1831 р.) – а пізніше і друківаних (1848 р.) звернень до селянства із закликами до участі у ньому під польським стягом. У цей час відбувається проникнення української стилізованої мови до творів художньої літератури та формування цілого спрямування у польській літературі доби романтизму, за яким закріпився термін «українська школа». Більшість творів такого роду демонструє білінгвізм із чітким розподілом функцій мов у літературному тексті, де українська мова маркує мову персонажів-українців. Зауважимо, що вже до середини XIX ст. українська мова стає відносно самостійною формою літературного висловлювання.

Можна констатувати, що польсько-український літературний білінгвізм, що сформувався на Правобережжі до середини XIX ст., став, з одного боку, своєрідною відповіддю на офіційну мовну політику Російської імперії, а з іншого – відображенням білінгвального досвіду середньої соціальної страти в зоні мовного конфлікту та реакцією на реакцію на позицію. Так, у середовищі місцевої польськомовної «кресової» шляхти однією з характерних моделей мовної поведінки в цей період стає свідоме просування української мови, маркованої у мовній свідомості як «низька», але також «народна», у культурну сферу, що широко розуміється. Наприклад, біограф одного з представників

цього напрямку Т. Падурри повідомляє, що в роки навчання у Подільській гімназії він нібито спілкувався з товаришами по-українськи: «Znali go dobrze wszyscy, gdyż wyśpiewywał im zawsze rzewne melodye ukraińskie i używał zazwyczaj w rozmowie z kolegami tylko narzecza ukraińskiego. Do narzecza tego nabrał bowiem już od maleńkości szczególniejszego pociągu: najulubieńszą jego zabawą było, przysłuchiwać się opowiadaniom dawnych podań w języku ruskim i ‘jękom liry ukraińskiej’» [4. с.15].

Літературний білінгвізм був характерною рисою українського культурного процесу протягом майже всього ХІХ ст., що деякі науковці пояснюють несамотійним комунікативним статусом української мови (наприклад, О.Остапчук [3] ).

На нашу думку, в літературній практиці Лівобережжя на той час наявні дві основні моделі літературного білінгвізму.

Домінує так звана інкрустаційна модель: польська мова виступає як основний засіб літературного висловлювання, але в ньому – використовуються переважно для створення локального колориту та експресивізації тексту («українська школа» у польській поезії – С. Гоцинський, М. Грабовський, О. Мальчевський та ін.). Різновид цієї моделі представлений, зокрема, в історичних повістях М. Чайковського, який активно вводить в текст українські пісні в польському перекладі, при цьому оригінальний текст міститься в коментарях, де також дається тлумачення використаних у творі українських слів та висловів. «Інкрустаційний» спосіб мовної стилізації у творах письменників «української школи» у ХІХ ст. аналізує у своїй монографії М. Стрихарська Бжежина [7, с. 345-350].

До середини ХІХ ст. формується також модель ситуативного білінгвізму, що передбачає паралельне співіснування української та польської форми мовного вираження за умови розподілу мов за стилями, жанрами та темами. При цьому польська мова, як правило, використовується у прозових творах великих форм і маркує текст як високий, а українська переважає у віршованих текстах, нерідко іронічних. Саме таке розподіл відзначається у творчості правобережних авторів Тимка Падурри (1801–1871) [4] та Спіридона Осташевського (1797–1875) [5, 6], звідки почерпнуто матеріал для цієї статті.

Свої українські вірші, написані у наслідування народного фольклору, перелічені та деякі інші автори записували модифікованою латиницею, спираючись при цьому на добре знайомі ним українські говірки, що не виключало активної інтерференції з польською мовою. При цьому польські коментарі та інші прозові текстові фрагменти (вступ, висновок) нерідко виконували функцію своєрідної семіотичної рамки, обрамляючи основний (віршований) український текст. Вкрай рідкісними є випадки використання української та польської мов паралельно, без додаткового стилістичного навантаження в рамках одного твору.

Важливо відзначити, що україномовні твори Т. Падурри та С. Осташевського є першою фіксацією української мови на Правобережжі, яка претендує на статус літературної. Водночас декларативна орієнтація на потенційного читача «з народу» максимально наблизила мовну форму творів до розмовного, а нерідко діалектного узусу; у цьому випадку йдеться про подільсько-волинську частину південно-західної говірки української мови.

Мова українських творів письменників польського походження є цінним матеріалом для аналізу лінгвістичних наслідків польсько-українського контакту на різних рівнях мовної системи. Підкреслимо, що письменників, чиї твори використовуються нами як матеріал для аналізу, об'єднує не тільки обрана модель мовної поведінки, а й спільність походження, подібний комунікативний досвід, близьке соціальне середовище і коло ідей, а також територія, з якою вони були пов'язані. Це робить їх твори джерелом не лише індивідуально-авторських особливостей, а й рис, спільних, принаймні, для певного кола носіїв української та польської мов. У результаті аналізу власне лінгвістичних проявів контакту виникає важлива методологічна проблема, що пов'язана з установленням ступеня узуральності виявлених нами контактних мовних явищ. Для вирішення цього питання слід залучати широкий діалектний та історичний матеріал як український, так і польський. Перспективними, на наш погляд, є подальші дослідження білінгвізму зазначеної епохи на фонетико-правописному, граматичному рівнях.

### **Список використаної літератури**

1. Грабович Г. Українсько-російські літературні взаємини в ХІХ ст.: постановка проблеми. *До історії української літератури. Дослідження, есе, полеміка*. Гарвардська серія; вип. 1. Київ, 1997. С. 196–237.
2. Makowski St. Juliusz Słowacki: Narodziny poety “szkoły ukraińskiej». *Україна і Польща доби романтизму: образ сусіда : матеріали міжнародної конференції, присвяченої 190-річчю з дня народження Юліуша Словацького. Кременець, 8–11 вересня 1999 року / ред.-упоряд. А. Ломакович [та ін.]. Кременець : Кременецький педагогічний коледж ім. Т.Г. Шевченка, 2000. С. 37–50.*
3. Остапчук О. Мовні шати пропаганди: відозви польських повстанців до мешканців України під час повстань 1830–31, 1848 рр. (тексти та лінгвістичний коментар). *Slavia Orientalis*. 2010. Т. LIX (4). S. 511–546.
4. Pyśma Tymka Padurry. Wydanie posmertne z awtohrafiw. Lwiw, 1874.
5. Piu kopy kazok napysau Spirydon Ostaszewski dla wesołoho mira. Wilno, 1850.
6. Спиридон Осташевський // Українською мовою натхнені (польські поети, що писали українською мовою) / упоряд. та примітки Р.Ф. Кирчіва та М.П. Гнатюка ; ред. кол.: М.П. Бажан та інші. Київ : Радянський письменник, 1971. С. 174–216.
7. Strycharska-Brzezina M. Kozak ukraiński. Studium językowe. Kraków : Universitas, 2005. 376 s.

**Ірина Заваринська,**  
кандидат філологічних наук, доцент,  
Тернопільський національний педагогічний університет  
імені Володимира Гнатюка

## **ПОРІВНЯЛЬНО-ДИДАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ ОНОМАСТИКОНУ В СТРУКТУРІ ПОЛЬСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ**

Порівняльно-дидактичний аналіз ономастикону в структурі фразеологізмів польської та української мов є потужним інструментом для **формування лінгвокраїнознавчої компетенції**. Цей підхід дозволяє не лише глибше зрозуміти мовні особливості, але й розкрити культурні, історичні та